

6. STAROSLOVENŠTINA - Radoslav Večerka 1984

- nejstarší slovanský spisovný jazyk
- vznikl pro potřeby církve a ve funkci jazyka církevního se ho pak užívalo v celém středověku až do novověku (v různých místních i časových variantách)
- nástroj misionářské, učitelské a církevně organizátorské činnosti K+M
- rozvoj křesťanství podporoval rozvoj feudalizace, proměnu prvobytně pospolné společnosti v kmenové svazy a první státní organizace
- christianizační proud ze západu (Bavorsko) i jihu (Balkán)
- Morava se snažila osamostatnit mocensky i církevně od oblasti Francké říše (Bavorsko a západní Rakousko)
- k označení nejstaršího spisovného jazyka se užívá termínu církevně-slovanský
- staroslověnština je v podstatě jazyk památek z 11. století, ale ne všechny památky zachované rukopisně z 11. století se považují za staroslověnské
- *Staroslověnština* je užší pojem než *církevní slovanština*
- ještě užší pojem je jazyk *cyrilometodějský* - jazyk původních cyrilometodějských textů, jeho podoba se není zachována a pouze se rekonstruuje

PŮVOD STSL

Tzv. moravská teorie

- objevila se ve slavistice v 1. pol. 19. století
- podle ní byl základem jazyk Slovanů moravských
- tato teorie se ukázala jako chybná

Tzv. panonská teorie

- podle ní se opírá o jazyk Slovanů panonských, předků dnešních Slovinců
- jejím zastáncem byl slavista B. Kopitar a F. Miklošič
- také není správná

Tzv. bulharsko-makedonská teorie

- podle ní byla základem staroslověnštiny lidová nářečí Slovanů sídlících kolem Soluně
- tento názor vyslovil už Dobrovský
- tato teorie se uznává jako správná, zasloužil se o to V. Jagić

PÍSMO

stsl památky jsou psány dvěma různými písmy (jen Frizinské zlomky jsou psány latinkou)
v předcyrilometodějském období si nejspíše Slované zaznamenávali dílčí záležitosti pomocí písma latinského či řeckého

hlaholice

- první slovanské písmo
- byla vytvořena Konstantinem
- originálně koncipovaný grafický systém
- různé zdroje, snad malá písmena řecké abecedy a další vlivy
- české památky jsou psány hlaholicí, stsl. vzdělanost zde relativně brzy končí

- pro nejstarší období je zachována v Bulharsku a na Rusi
- památky psané hlaholicí jsou jazykově starobylejší
- dlouho zachována u katolických charvátů - změnila se zde v charvátskou hlaholici - hranatější

cyrilice

- vznikla na přelomu 9. a 10. století v Bulharsku
- matoucí název - nevytvořil Cyril
- velké písmo řecké doplněné o speciální grafémy
- v Bulharsku a na Rusi je doložena hlaholice, která je později vytlačena cyrilicí nejen pro její lepší zřetelnost a jednoduchost, ale také pro zájem byzantského kléru o písmo, které se hlásí do byzantské kulturní sféry
- u jižních Slovanů a na Rusi byla používána i ke světským účelům
- její úprava pro potřeby knihtisku za Petra Velikého vedla ke vzniku občanského písma (graždanky) → základ soudobé azbuky
- novodobou ruskou azbuku pak přejali Ukrajinci, Bělorusové, Bulhaři, Makedonci a Srbové

MORFOLOGIE

FLEXE JMEN

vyjadřuje

- kategorii pádu (ъ pádů)
- kategorii mluvnického čísla (singulár, plurál a duál)
- u adjektiv v širokém smyslu je flektivními koncovkami vyjadřována i kategorie mluvnického rodu (maskulinum, femininum, neutrum), u substantiv je mluvnický rod kategorií lexikální

stále je určující princip kmenový, kmeny samohláskové a odumírající souhláskové

Mužské o-kmeny

rabъ, raba

- podstatná jména rodu mužského zakončená v nom. sg. na tvrdý jer a v gen. a -a
- předkoncovkové veláry se ve vok. sg. mění podle zákona o 1. palatalizaci velár (vlče, bože, duše)
- v lok. sg. a nom., vok. a lok. pl. podle 2. zákona o palatalizaci velár (bodžě, dušě...)
- začátek splývání s u-kmeny

Mužské jo-kmeny (jo)

mъžъ, mъža

- nom. sg. zakončený na -ъ po měkké souhlásce, gen. sg. -а
- odděleny od o-kmenů v průběhu vývoje praslovanštiny vlivem psl. přehlásek samohlásek
- patří sem i slova ukončená sufixem -tel'ъ, -aťъ (některé koncovky mají od konsonantických kmenů)
- sufix -ъсь, -ѣдзь (vok. sg. -ъче, -ѣже) např. отъсь, кѣдзь (přešla od o-kmenů až při 3. palatalizaci, zanechala si původní tvar)
- patří sem i ѡjo-kmeny
- zatím se nerozlišují životná a neživotná maskulina
- u měkkého i tvrdého typu vzniká stejná koncovka 1. a 4 pádu, což způsobuje nejednoznačnost vět (objekt x subjekt) → u životných jmen se začíná používat genitiv-akuzativ, tedy v akuzativu tvar genitivní

Střední o-kmeny

lěto, lěta

- nom. sg. -o, gen. sg. -a po tvrdé souhlásce
- stejně koncovky s mužskými o-kmeny kromě nom., akuz. a vok. všech čísel (pro tyto tři pády je u neuter v každém čísle jen jeden pád již od dob indoevropských)
- předkoncovkové veláry se mění podle 2. zákona o palatalizaci velár v lok. sg. a pl. a v nom., akuz. a vok. duálu (věko, věčě)

Střední jo-kmeny

съньмиште, съньмишта

- nom. sg. -'e, gen. sg. -'a po měkké souhlásce
- odděleny kvůli psl. přehlásce samohlásek
- patří sem i ъjo-kmeny

A-kmeny

жена, ženy

- podstatná jména rodu ženského (žena) i mužského (vojevoda) nom sg. -a, gen. sg. -y po tvrdé souhlásce
- předkoncovkové veláry se mění podle 2. zákona o palatalizaci v dat. a lok. sg. a v nom., ak. a vok. duálu (much-a-musě, rѡka-rѡcě)

Ja-kmeny

душа, душе

- podstatná jména rodu ženského (душа) i mužského (ядѣца) nom. sg. -'a/-'i po měkké souhlásce, gen. sg. -ę po měkké souhlásce
- odděleny přehláskou samohlásek
- patří sem ъja-kmeny

Ženské i-kmeny

кость, кости

- nom. sg. -ѣ, gen. sg. -i po neměkké souhlásce a po ž, š, č a šť
- oddělila se od i-kmenů mužských převzetím některých a-kmenových koncovek v psl. době

Mužské i-kmeny

рѡтъ, рѡти

- -ѣ, -i po neměkké souhlásce nebo šť
- jen málo slov (голѡбѣ-holub, гостѣ-host, звѣрь-zvíře, лакѣтъ-loket, ѡудѣje-lidé, маломошѣ-malomocný člověk, татѣ-zloděj...), slovo gospodѣ-pán se podle tohoto vzoru skloňuje jen v některých pádech
- jako zvláštní skloňovací typ zanikly - slova změnila rod (zvěř), skloňování (holub) - tento proces začíná být vidět již ve stsl. památkách

U-kmeny

сынѣ, synu

- -ѣ, -u po tvrdé souhlásce - jen maskulina
- několik málo maskulin (домѣ, полѣ-polovice, воѣ-vůl, медѣ, мирѣ-svět, врѣchѣ...)
- později splynuly s mužskými o-kmeny, se kterými sdílely rod i shodné zakončení nom. sg. počátky již ve stsl. památkách

Mužské n-kmeny

камы, kamene

- mužská podstatná jména zakončená nom. -y, gen. -ne/-ene
- několik málo substantiv (пламы-plamen, степень-krok, jelenѣ-jelen, дѣнь-den → mladší koncovky slova den podle i-kmenů)

- zčásti plurál jmen obyvatelských se sufixem -jan- nebo -ěn- (grazdane-měšťané, občané, slověne-Slované...)
v sing. a duálu se k základu těchto jmen propojuje sufix -inъ, skloňují se jako mužské o-kmeny
- už během psl. vývoje k tomuto typu pronikly koncovky i-kmenové, ty se dále šířily, charakteristické bylo i pronikání akuzativu-nominativ

Střední n-kmeny

имѣ, имене

- nom. -ѣ, gen. -ене
- několik málo neuter (vrěmѣ-čas, břemѣ-břemeno, plemѣ-plemeno...)
- už během psl. vývoje pronikají i-kmenové koncovky, o-kmenové koncovky
- dále zesilovalo přejímání i-kmenových koncovek a přechod k o-kmenové deklinaci

Střední nt-kmeny

отроцѣ, отроцѣте

- nom. -ѣ, gen. -ѣте
- menší počet neuter, názvy mláďat (žrěбѣ-hříbě, козылѣ-kůzle...)
- už v psl. etapě vývoje pronikají do této deklinace koncovky i- a o-kmenové

S-kmeny

тѣло, тѣлесе

- nom. sg. -o (jeden případ na -e), gen. -есе - střední rod
- omezený počet neuter (slovo, nebo-nebe, kolo, drěvo-strom; oko a ucho mají v podstatě i-kmenové duálové skloňování - oči, očiju, očima, uši, ušiju, ušima)
- už v psl. období pronikají koncovky i- a o-kmenové, postupně zaniká zesilujícím vlivem i-kmenů a přechodu k o-kmenům

ъv-kmeny

сръкы, сръкъве

- ženská substantiva zakončená v nom. sg. -y, gen. sg. -ъве
- několik málo substantiv (svekry-švagrová, ljubь-láska, brady-široká sekera, buky-písmeno, кръвъ-krev- ve stsl. má v nominativu již jen tvar původně akuzativní...)
- pro stsl. jsou charakteristické analogické tvary podle a-kmenů v dat., lok. a instr. pl. (kdežto ve staré češtině tvary i-kmenové)
- už v psl. období pronikání i-kmenových koncovek, nadále pokračovalo
- pronikání akuzativu-nominativu
- ve fci akuzativní někdy genitivní tvary (genitiv-akuzativ)

r-kmeny

мати, матере

- jen dvě feminina mati a дъшти (dcera)
- pro stsl. typické analogické tvary podle i-kmenového skloňování v dat., lok. a instr. pl. (ve staré češtině koncovky a-kmenové)
- jich v psl. době pronikání i-kmenových koncovek (akuzativ-nominativ)
- genitivní tvar často užíván ve fci akuzativní (genitiv-akuzativ)

ZÁJMENA

- fce stsl. zájmen byla v podstatě stejná jako dnes

charakteristické zvláštnosti stsl. zájmen:

- osobní zájmena 1. a 2. osoby sg. označují základní účastníky promluvy, jejich použití jako podmětu ve větách se slovesným přísudkem, jehož osobní koncovky vyjadřují totéž, je redundantní - zde se zájmenný podmět proto zpravidla nevyjadřuje
- podmět vyjádřený zájmenem 1. či 2. os. stojí ve větě, kde je
 - neslovesný přísudek (азъ рабъ твоѣ)
 - ve větách s přísudkem slovesným
pokud je třeba jednoznačně oddělit homofonní 2. a 3. os. (aorist a imperfektum)
v několikanásobném větném členu (tvůj otec i já...)
při užití apozice rozvíjející podmět (jak ty, jsa člověk, děláš sám sebe bohem?)
při potřebě zdůraznění, kladení otázek a odpovídání na ně, nevětný zápor; často se zesilujícími, identifikujícími a odporovacími prostředky (jestliže oslavuji já sám...)
- osobní zájmeno 3. osoby nemělo tvar nominativu - jeho fci vykonávala zájmena ukazovací (онъ, съ, тѣ...), později se spojil v jedno nepůvodní nominativ онъ, она, оно s nepřímými pády jeho, jemu...
- osobní zájmeno reflexivní nemělo tvar nominativu - jen odkazovala na subjekt, samo jím být nemohlo, univerzální - odkazovalo na subjekt bez ohledu na osobu, pád, číslo
- od češtiny rozdílná distribuce přivlastňovacích zájmen
v nejednoznačné 3. osobě věcné rozlišení reflexivního (Petr vidí svoji matku) a osobního posesíva (jeho matku)
u 1. a 2. osoby rozlišení mezi reflexivním a osobním přivlastňovacím zájmenem není (vidíš matku svou, tvou - stejné), ve stsl. památkách převládají přivlastňovací zájmena osobní (моѣ, твоѣ, наѣ, ваѣ)
- zájmeno iže (иже) mělo vedle fce vztažné ve speciálních obratech fci řeckého členu (vzniklou napodobením řečtiny)

a) bezrodá

osobní zájmena 1. a 2. osoby sg., pl. a duálu a zájmeno zvrátané

азъ, ты, мы, вы, vě, ва, (сѣ)

- tvary reprezentují psl. stav (jen dativ мѣ byl zřejmě praslovansky мѣнѣ)
- tvary dativu мѣнѣ, тебѣ, себѣ jsou od původu plnopřízvučné (ortotonické)
- paralelní dativní tvary ми, ти, си jsou od původu příklonné, nepřízvučné (enklitické)
- v stsl. ve v sg. a pl. uplatňuje genitiv-akuzativ
akuzativní tvary jsou vytlačovány, postupně měněny na nepřízvučné

b) rodová

tvrdá - jako zájmenné o-kmeny a a-kmeny podle **тѣ**

- další spousta zájmen
- zájmena typu тѣже, тѣжде, такѣже - skloňuje se základ тѣ-, такѣ, k hotovým tvarům se připojuje partikule -же, -жде (např. тогоже)
- zájmeno кто jen v sg., v nepřímých pádech partikule -to odpadá (stejně u никѣтоже, нѣкѣтоже)
- zájmenná adjektiva мѣnogъ → selikъ mohou mít vedle zájmenného skloňování i skloňování adjektivní (jmenné a složené)
- předkoncovková velára se mění podle zákona o 2. palatalizaci před -ě a -i

měkká - jako zájmenné jo-kmeny a ja-kmeny podle **jь**

- mnoho dalších zájmen
- adjektivum ту́дъ má vedle zájmenných tvarů i tvary adjektivní (jmenné a složené)
- při skloňování jьže se skloňuje jen základ jь- a partikule -že se připojuje až k hotovým tvarům
- některá zájmena mají smíšené skloňování
- v nepřímých tvarech zájmena jь a jьže se po předložkách objevují tvary s náslovným **н-** (**въ немъ, съ нимъ**)
to se objevuje už v psl. - na základě zákona otevřených slabik zanikalo koncové **n** u předložek ***вн**, ***сн**, ve spojení se zájmeny jь a jьže však zůstalo **n** zachováno mylnou dekompozicí bylo **n** hodnoceno jako součást zájmenného tvaru užívaného po předložkách (všech)
- zvláštní skloňování zájmen **съ** a **кѣ**
- zvláštní skloňování zájmena **чѣ**, stejně jako **чѣ** se skloňuje **ничѣ**tože, **нѣчѣ**tože
- jako zájmeno **кѣ** (*kyji?*) se skloňují zájmena **никѣ**jьže a **нѣкѣ**jьže

ADJEKTIVA

- dvojí odlišné skloňování - jmenné a složené

jmenné je totožné se **skloňováním** podstatných jmen

- starý indoevropský rys adjektiv, na slovanské půdě zachován typ měkký a tvrdý
- *tvrdý typ* - mužské podle muž. o-kmenů, ženské podle a-kmenů, střední podle středních o-kmenů
stejně se skloňují m-ová, n-otá i t-ová participia
- *měkký typ*
mužské jako mužské jo-kmeny, ženské jako ja-kmeny, střední jako střední jo-kmeny plus několik ъjo-kmenových adjektiv (**божьь**, **вельь**, číslovka **третььь**)
- ostatní kmeny nezachovaly svou adjektivní deklinaci, u-kmeny přijaly sufix **-къ**, **-ka**, **-ko** a přidaly se ke tvrdému skloňování a- a o- kmenovému
stopy adjektivních i-kmenů - ustrnulá nesklonná adjektiva (**исрѣнь-плнѣ**, **удобь-** snadný), mohlo se jich užívat i adverbálně

složené skloňování adjektiv

- slovanský novotvar (společný s baltskými jazyky)
- spojení původních jmenných tvarů adjektiv s původními samostatnými postponovanými tvary ukazovacího zájmena **jь**, **ja**, **je**
- ve stsl. památkách nacházíme původní složenou deklinaci, i tvary již stažené či zjednodušené haplogií
- v historickém vývoji podléhala tato deklinace mnoha změnám
- už ve stsl. památkách občas vokalická asimilace nebo kontrakce
- jmenných tvarů se ještě ve stsl. užívalo ve funkci predikativní a atributivní (jako jmenné složky jmenného nebo sponově jmenného přísudku, jako doplňku i PKS)
- složené tvary měly zprvu zvláštní význam
- v dalším vývoji byl význam jmenných adjektiv omezován, v současné době jsou nejvíce zachována na slovanském jihu

Stupňování adjektiv

komparativ

a) kratší způsob

méně rozšířen

m. -ii (-ьii, -ьii)

f. -bši

n. -e

- komparativy adjektiv, k nimž není pozitiv tvořený od téhož základu (většii, většbši, větševětšii...)
- komparativy tvořené od pozitivů se sufixy -ькѣ, -окѣ, -ькѣ, tyto sufixy se vypouštějí a kořenová souhláska se mění (před jotací) (sladѣкѣ-slaždii, slaždiši, slažde sladký-sladší)
- ojedinělá adjektiva další (mění se u nich souhláska základu)(chudѣ-chuždii, chuždѣbši, chužde)

b) delší způsob

m. -ěi (-ěьi)

f. -ěiši (-ěьiši)

n. -ěje

po základovém ž, š, č, j -aji, -ajši, -aje

- ostatní adjektiva
- pokud je před koncovkami pozitivu velára, podléhá před komparativní příponou změně podle zákona o první palatalizaci velár, příponové -e- se po ní reflektuje jako -a- (ostrѣ, ostrěi, ostrěiši, ostrěje)
- relativně dobře reprezentuje psl.stav, ten navazuje na ide., původně kmeny konsonantického sklonění

komparativ má také jmenné a složené skloňování

jmenné skloňování

- vycházíme z nom. sg. ženského rodu - odtrhneme koncovku -i pak připojujeme koncovky ja-kmenů u f., jo-kmenů u m. a n. výjimkou je nom. sg. m. a n. a nom. p. m. s koncovkou konsonantických kmenů -e
- vzor *boliji*
- tvary typu bolijь v akuz. sg. m. jmenného skl. jsou novotvary (pův. boljšь)

složené skloňování

- stejné tvary jako u pozitivu
ZMĚNY:
- v nom. sg. m. se k jmenným tvarům obou typů už žádné další zakončení nepřipojuje, tvar složený a jmenný mají stejnou podobu
- v nom. sg. f. se tvar původního zájmena ja připojuje k tvaru jmennému na -i → zakončení na -ija
- v nom. p. m. je východiskem tvar jmenný na -e → zpravidla -ei (-ii)
- vedle tvarů nom., ak., vok. sg. n. ve stsl. častěji novotvary typu boljšeje

jako komparativ se skloňují i s-ová a nt-ová participia

podobný význam jako dnes

předmět, s nímž je srovnáváno, je nejčastěji vyjádřen genitivem srovnávacím (starějь mene -starší mne, starší než já), řidčeji partikule neže

nese i význam našeho superlativu - genitiv jména označujícího celek, z něhož se vyděluje nositel dané (největší) vlastnosti (starějšь всеѣхъ - nejstarší ze všech)
řídce komparativ s předponou nai- (naipače-nejspíše)
jmenné a složené tvary mají stejné významové rozdělení jako u pozitivu

ČÍSLOVKY

číslovky nižšího počtu (přívlastek shodný)

(o тѣхъ chleběchъ - substantivum řídí)

- jako тѣ: *jedinъ*, -a, -o
dъva, -ě, -ě
oba, -ě, -ě
- **трыје/trije**, tri, tri - jako i-kmenová subst. v pl.
- **četyre**, -i, -i - jako konsonantické kmeny v pl.

číslovky vyššího počtu (číselná substantiva)

řídícím členem je číslovka, substantivum jako neshodný přívlastek vždy v gen. pl. (o пѣтъ hlěbъ)

- *пѣтъ*
- *šestъ*
- *sedmъ*
- *osmъ*
- *devѣтъ* všechny jako i-kmeny f. sg.
- *desѣтъ* - jako i-kmen f. i jako konsonantický kmen m. ve všech číslech

11-19

- základní číslovky 1-9 s předložkových výrazem *na desѣte*
- opět 11-14 PKS, další řídí

celé desítky

- počítá se číslovka *desѣte* - počítaný předmět (*dъva desѣti*, *trie desѣte/tri desѣti*, 2 tvary i u 4, *devѣтъ desѣтъ*)

vyšší než 20

- příslušná desítka+ příslušná jednotka připojená spojkou i nebo ti (*dъve desѣti i jedinъ*)
- jejich povahu určuje jednotkový element (*dъve desѣti i jedinъ mоѣъ-nom.sg.*, i *dъva mоѣa-nom. du.*, i *četyre mоѣi - nom. pl. ...*)

stovky a tisíce

- počítáme číslovky *сѣto* (má povahu substantiva středních o-kmenů) a *tysѣti*/tysѣti (ženský ja-kmen)
- např. *dъvѣ сѣтѣ*, *šestъ сѣтъ*, *tri tysѣтѣ*, *devѣti tysѣтъ*

pak už je тѣma - nekonečné množství ☺

nepravidelnosti

- *četyre* má v gen. pl. vedle tvaru *četyrъ* i tvar *četyrъ*
- *desѣte* má archaické tvary mužského konsonantického kmene jako součást číslovek opisných (*na desѣte*), jako počítaný předmět v označení celých desítek
- v pozdně psl. době netvořily číslovky samostatný slovní druh

- v dalším vývoji se z opisných číslovek 11-19 staly číslovky jednoslovné, vyrovnala se jejich syntax, číslovky 5-10 ztrácely substantivní platnost, částečně i skloňování, charakter řídícího členu ... → samostatný slovní druh

číslovky řadové

sémanticky i formálně adjektiva číselného významu (odpověď na kolikátý)

- p̣ṛṿyji, p̣ṛṿaja, p̣ṛvoje
- ṿṭoryji, ṿṭoraja, ṿṭoreje (druhý)
- drugyji, ddrugaja, drugoje
- tretiji, tretija/tretijaja, tretije/tretijeje
- četvṛtyji, četvṛtaja, četvṛtoje
- p̣ętyji, -aja, -oje
- šesṭyji, -aja, -oje
- sedmyji
- osmyji
- deṿętyji
- deṣętyji

druhá desítka

- číslovka jednotková má řadový tvar, na deṣęte zůstává (ṿṭoryji na deṣęte - dvanáctý)

celé desítky a vyšší čísla

- jednoslovné
- k desítkové složce přidáno -̣nyj̣ь
- ḍṿadeṣę̣ṭnyj̣ь - devadesátý, tyṣę̣ṭnyj̣ь-tisíc

skloňují se jako adjektiva složeného skloňování tvrdého (jen tretij̣ь má měkké skloňování jmenné i složené)

číslovky druhové

- ḍṿoji, ḍṿoja, ḍvoje
- oboji, -ja, -je
- troji, -ja, -je tyto tři jako j̣ь
- četvoṛь, -a, -o
- p̣ętoṛь, -a, -o
- šestoṛь
- sedmoṛь
- osmoṛь
- deṿętoṛь
- deṣętoṛь
- jsou užívány buď samostatně (n. sg.)
jako shodný atribut u jména v plurálu (ḍṿoji ḷuḍje - dvojí lidé)
někdy taky sufix -eṛь

MLUVNICKÉ PÁDY

- u syntaktických adjektiv je pád formální kategorií, která vyjadřuje shodu s řídícím jménem
syntaktická adjektiva mají fci shodného přívlastku (adjektiva, participia, adjektivní zájmena, zákl. číslovky nižšího počtu, číslovky řadové a druhové)
- u syntaktických substantiv je fce pádu syntakticky sémantická - pád vyjadřuje zvláštní mluvnické významy
syntaktická substantiva - substantiva, substantivní zájmena, základní číslovky vyššího počtu a substantivně užitá adjektiva a participia
- základní mluvnické významy se shodují s češtinou, ale jsou zde rozdíly dané rozdíly časovými, prostorovými i funkčními

Zvláštnosti stsl

a) genitiv

- užívání genitivu záporového běžně ve fci přímého předmětu záporného přechodného slovesa (ne znaaše jeje - neznal ji), méně v záporných větách existenciálního typu (korabľa inogo ne bě tu - nebyl tu jiný koráb, jiného korábu)
starý obecně slovanský způsob vyjadřování
- předmět supina přemocných sloves (idq lovity rybъ - jdu lovit ryby, ryb)
prostředek obecně slovanský
- genitiv kvantitativní jako druhý předmět u sloves označujících krajní míru děje, většinou s předponou na- (naplňte vodonosy vody - naplňte nádoby vodou, vody)
obecně slovanské
- genitiv bezpředložkový tam, kde jsou dnes předložky
po slovesech s významem vzdalování, odlučování (čistъ bōdetъ gněva - bude zbaven hněvu)
po slovesech s významem směřování (iže doidetъ města togo - kdo dojde až na to místo)
po zájmených výrazech jedinъ, kъto, eterъ... s významem partitivním (jedinъ ichъ - jeden z nich)
obecně slovanský způsob vyjadřování
- genitiv s předložkou otъ v různých významových odstínech odlukových a partitivních, kde je dnes v čj předložka z
např. jedinъ otъ nichъ - jeden z nich
rys jihoslovanský

b) dativ

- dativ adnominální (ve fci neshodného přívlastku)
např. otъpuštenъje grěchomъ - odpuštění hříchů, vlastně hříchům
- dativ absolutní
- vazba dativu s infinitivem
- konstrukce dativ + 3. os. slovesa byti + nom. (po záporu gen.) ve významu někdo má něco (jei bě sestra - měla sestru, jí byla sestra; ne bě ima Čada - neměli dítě, nebylo jim dítě)
ide. původ

c) akuzativ

- vazba akuzativu s participiem po slovesech smyslového vnímání

- vazba infinitivu s akuzativem ve větách (koho mę neřšťujęť naroditi byti - za koho mne lidé pokládají, koho mne mní zástupy býti)
stsl. pod vlivem řeckých předloh

d) lokál

- bezpředložkový lokál příslovečný místní (tomъ městě - na tom místě), časový (tomъ čase - v tom čase)
předmětový po některých slovesech (kosęť sę komъ - dotknout se koho, vlastně kom), hlavně po slovesech s předponou při-
starý slovanský rys, zcela vymizel
- častější užívání lokálu s předložkami вѣ, на, надѣ, подѣ po slovesech pohybu там, kde se v češtině užívá akuzativu (положилъ jesi na glav jeho věньсь - položil jsi korunu na jeho hlavu, vlastně na jeho hlavě)

e) instrumentál

- instrumentál vlastnosti - adnominální instrumentál substantiva rozvitého shodným přívlastkem (чловѣкъ нечистомъ duchомъ - člověk nečistého ducha)
stejně tak ve stsl. možný genitiv vlastnosti (qualitatis) чловѣкъ нечиста ducha
obecně slovanský rys
- instrumentál časový (ноштію - v noci)
slovanský rys
- nedostatek instrumentálu predikativního (sirotou, дѣтишъ не бѣдетъ - sirotkem chlapec nebude)
ve stsl. je ve fci jmenného i sponově jmenného přísudku běžný nom. (ледъ бустъвода топла - led se stal teplou vodou, vlastně teplá voda)
pro vyjádření doplňku ej vběžná vazba dvojího nominativu nebo dvojího akuzativu (сѣтворю вы чловѣкомъ ловѣса - učiním vás lovci lidí, vlastně lovce)
obecně slovanské
obrat byti въ + ak. (бѣдете оба въ рѣтъъ jedinѣ - stanete se oba jedním tělem) -
syntaktický kalk z řečtiny

MLUVNICKÉ ČÍSLO

- u PKS fce kongruenční, u syntaktických substantiv fce gramaticky sémantická (jako u pádu)

Odlišnosti stsl.

- užívání duálu
obecně slovanské, sahá do období předslovanského
původně označuje především ustálené dvojice, ve stsl stylizovanost - užíváno i pro nahodilé dvojice
- neurčité ukazovací nebo sumarizující zájmenné výrazy v pl., kde je dnes sg. (въса si - všechno toto, vlastně všechna tato)
přejato z řečtiny
- shoda v čísle nejen podle gramatického čísla řídícího jména, ale i podle smyslu
především jména hromadná označující kolektivy osob či životných neosob jako třídu akčních předmětů (bratřija, družina, stado)
въсь градъ изидѣ противѣ isusovi - celé město vyšlo (vlastně vyšli) naproti Ježíšovi
další v řadě paralelních přísudků nebo přísudky v stejnopodmětných následujících

větech bez opakovaného podmětu, ve stejnopodmětných spojkových členech souvětí (stádo se vrhlo do moře a uhynuly)

ide. původ, ustoupilo

- věty s podmětem vyjádřeným číslovkou vyššího počtu
doložena shoda podle smyslu s přísudkem v pl., hlavně pokud je číslovkový podmět bez substantiva označujícího počítané předměty (i viděšę ję desęť/desętiji - vidělo, vlastně viděli, ji - všech- deset)
pokud je číslovkový podmět rozvinut substantivem, přísudek zpravidla ve 3. os. sg. (pęť mężę ide) - nespíše jde o vazbu neosobní jako projev toho, že sama číslovka přestala být pojímána jako řídící člen

MLUVNICKÝ ROD

- morfologicky vyjádřen je u syntaktických adjektiv, u syntaktických substantiv - za hranicí morfologie
- zvláštnost: kolísání v rodu u adjektiv rozvíjejících a-kmenová maskulina (dobryjъ vladyka - m. podle smyslu/ dobraja vladyka - a-kmen jako řídící substantivum) i v ostatních slovanských jazycích

FLEXE SLOVES

- flexí se vytvářejí tvary vyjadřující mluvnické kategorie slovesa (osoba, čas, způsob, rod)
- každé sloveso má dva základové kmeny - infinitivní a přítentní
- podle kmene přítentního- praktičtější pro stsl.
 - 0- bez přítentní kmenotvorné přípony - atematická (byti, věděti, dati, jast, iměti)
 - e/o- (nes-e-ši)
 - ne/no- (dvih-ne-ši)
 - je/jo- (zna-je-ši, kupu-je-ši)
 - i- (pros-i-ši, tręp-i-ši)

I. třída

- přítentní kmenotvorná přípona -e/o-
- A. slovesa s kmenem infinitivním bez specifické kmenotvorné přípony (souhlásková slovesa I. třídy) **NESTI**
 - a) kořen na sykavku - zachovává slovtvornou strukturu a jednotnou podobu kořene v přítentu a infinitivu
u kořenného -z- dochází před -ti k asimilaci znělosti (vezeši, vesti)
 - b) kořen na d, t → v infinitivu -s- (baltoslovanská změna dt, tt → st) (pleteši, plesti)
 - c) kořen na k, g kromě 1. os. sg. a 3. os. pl. mění vlivem 1. palatalizace na č, ž před kmenotvorným -e-
stsl. infinitiv -št- jihoslovanská střídnice na -gt-, -kt- (rekę, řečeši, řešti)
 - d) kořen na labiálu - kořená souhl. zachována jen v přítentu, v infinitivu zanikla už v psl. období - zákon otevřených slabik (žiti, živę)
 - e) nosoková slovesa přítentní kořen -ęn-, -ęm-, infinitivní kořen na -ę- (tęno, tęneši, tęti; dęmo, dęmeši, dęti)

- f) kořen na r - prez. -br-, inf. -rě- (vliv ablautu a jsl. metateze)
(mьrǫ, mьreši, mrěti)
- g) kořen -u-(s obloučkem dole) - prez. -ov-, inf. -u-
(plovǫ, ploveši, pluti)
ablautové střídání kořene s kořenovou souhláskou v plném stupni v infinitivu a
v oslabeném nebo zánikovém stupni v přítomně především u sloves s kořenovým r
nebo l (tlьkǫ, věšti - tlouci)
specifické střídání kořene s nosovkou a s ústní samohláskou v infinitivu u sloves sǫǫ,
sěsti - sednout si, lǫǫ, lešti - lehnout si
nosovka v kořeni je pozůstatkem nazálního infixu z ide. období
- B. slovesa s kmenem infinitivním tvořeným kmenotvornou příponou -a- **ZьVATI**
většinou kořenová hláska v oslabeném stupni
střídání o x ъ, eXь, i x ъ (u gьnati nepravidelné střídání e x ъ)

II. třída

- přítomní kmenotvorná přípona -ne-/no-
- infinitivní přípona -nǫ- (kromě slovesa **STATI**, staneši, stanǫ)
- podle zakončení kořene ses dělí na
- A. slovesa souhlásková **DVIGNǫTI**
- B. slovesa samohlásková **MINǫTI**

III. třída

- přítomní kmenotvorná přípona -je-/jo-
- A. kmen infinitivní bez specifické kmenotvorné přípony zakončený na:
 - a) samohlásku (**ZNATI**, znajǫ)
 - samohlásková III. A slovesa mají základ zakončen na různé samohlásky -a-(znati),
-ě- (sěti), -u- (čuti), -y- (kryti), -i- (biti)
 - typ biti - střídání kořenového -i- a -ь- vyvolané vývojem jeru v napjaté pozici (od
původu jsou to slovesa první třídy, rozdílný vývoj *ei)
 - typ pěti, pojǫ, poješi - střídání kořenového -ě- a -oj- (opět od původu I. třída, dáno
různým vývojem původního *oi v pozici tautosylabické - inf. a heterosylabické -
před kmenotvorným -e- v přítomně
 - v přítomně tvarů na -a- nedůsledně asimilační změna -aje- na -aa- (znajetъ/znaatъ)
 - b) souhlásku (**KLATI**, kolǫ)
 - nečetná
 - j-ový komponent přítomní kmenotvorné přípony splynul už s psl. období
s koncovou souhláskou kořene → její změna
 - stsl. prez. kmenotvorná přípona jen -s-
 - jako důsledek ide. ablautu a psl. vývoje nosovek kořenové -ь- prez. proti -ę- v inf.
 - jako následek nářečně jsl. průběhu metateze likvid kořenové -ra-, -la-, -lě- v inf. proti
-or-, -ol-, -el- v prez. (kolǫ, kořeši, klati <*kolti)
 - u sloves tvořených od kořene rět- se objevuje oproti ústní kořenové samohl. ē v inf.
nosovkové ę v přítomně (obřešti, obřešto, obřešteši - nalézt)
nosovka je pozůstatkem nazálního infixu v ide. tvoření slov
- B. kmen infinitivní tvořený kmenotvornou příponou -a- připojovanou k základu končícímu
na:
 - a) samohlásku (**LAJATI**, lajǫ)

b) souhlásku (**PLAKATI**, плачѣ)

- j-ový komponent prez. kmenotvorné přípony splynul v psl. období s kořenovou souhláskou → změna
- stsl. zakončení na -e- po měkké souhlásce
- střídání -u- v prezentu a -ov- v infinitivu u sloves zakončených na původní -u- (jiný psl. vývoj *-ou- v tautosylabické a heterosylabické pozici) - např. bedědujѣ, besěduješi, **BESĚDOVATI**
- někdy střídání kořenné samohlásky ablautového původu
 - a) prez. -ě- a inf. -ь- (смѣjati sę, směješ sę)
prez. -'u- a inf. -ьv- (лѣjati, lějѣ)
 - b) prez. -e-/i- a inf. -ь- (рѣsati, pišѣ)

IV. třída

- v psl. obd. se kmenotvorná přípona -i- v 1. os. sg. před samohláskou změnila s *neslabičné -i-* (s obloučkem dole) → *jotace*, změna předcházející souhlásky
- podle kmene inf.:
 - A. kmen inf. tvořený kmenotvornou příponou -i- (**PROSITI**)
 - B. původně *-ē- → ě (**TRьPĚTI**) / -a- po ž, š, č, j (**DRьŽATI**)
plus **SьPATI** - mimo rozdělení (сѣplѣ, сѣpiši, сѣpati - spát)

smíšené časování (částečně podle III. a částečně podle IV. třídy):

chotěti/чѣtěti - chtít (choštѣ, chošteši, choštětъ, chostemъ, choštete, chotětъ, choštevě, chošteta, choštete)

dovьlěti - stačit (tvary III. třídy, jen v 3. os. pl. vedle dovьlѣtъ také dovьlětъ)

Prézens

- specificky stsl. koncovka -ši (psl. -šь, -i analogicky od atematických sloves)
- stsl. -тъ (psl. -тѣ)
- analogií se v 3. os. duálu objevuje koncovka -ta
- přítomné tvary nedokonavých sloves označují přítomný čas, dokonavých futurum
- přítomné tvary dok. i nedok. sloves někdy vyslovují obecně platnou pravdu, zásadu - gnómičeský prézens
- historický prézens - prézens zobrazující minulou událost jako přítomnou
- prézens dokonavých sloves může mít i fci imperativu (ne ukradeši - nepokradeš)

jsl. původ:

- indikativ prezentu s partikulí da
 - a) jako opisný imperativ, optativ v nezávislých větách (отъче нашь ...da světiti sę imę tvoje... - posvěť se jméno tvé)
 - b) ve vedlejších větách účelových a obsahových prázích a žádacích - v čj zde aby s kond., někdy ať s indik.
(zapovědajѣ vamъ da љubite drugъ druga - přikazují vám, abyste milovali/ať milujete jeden druhého)

prítomné koncovky sg.: -ѣ, -ši, -тъ

prítomné koncovky du.: -vě, -ta, -te

prítomné koncovky pl.: -mъ, -te, -ѣtъ (I.-III. třída)/ -ѣtъ (IV. třída)

Imperativ

A. slovesa I. a II. třídy

- u I. třídy se připojují koncovky přímo k základu (nesi), u II. k základu rozšířenému o hlásku -n- z přítomné kmenotvorné přípony (dvigni)

	Sg.	Pl.	Du.
1. os.	-	-ěmъ	-ěvě
2. os.	-i	-ěte	-ěta
3. os.	-i	-	-

B. slovesa III. a IV. třídy

- III. - základ rozšířený o původní -j- z prez. kmenotvorné přípony, to však u souhl. změkčilo souhlásku a u samohl. bez grafického vyjádření, protože i=ji (plači, znaji/znai)
- u IV. třídy kořená souhlásky před příponami imperativu beze změny (prosi)

	Sg.	Pl.	Du.
1. os.	-	- imъ	-ivě
2. os.	-i	-ite	-ita
3. os.	-i	-	-

- stejně jako věděti tvoří imperativ i sloveso viděti
- imperativ stsl. reprezentuje psl. tvar, ten ale nenavazuje na ide. imperativ, ale na optativ (způsob přací) - dvojhlaskové kmenotvorné přípony proto v I. třídě došlo v kořeni zakončeném na veláru k II. palatalizaci (rešti-ръси)
- v kladném i záporném tvaru lze použít dok. i nedok. sloveso v záporném imperativu (zákazu) se někdy užívá opisu ne modzi + infinitiv významového slovesa
- syntetická forma 3. os. sg. s významem optativním je morfologickým bohemismem (jsl. da světitъ se, český vliv světi se- posvěť se)
- atematická slovesa: byti - bŏdi, věděti - věždъ, dati - dašdъ, jasti - jaždъ, iměti - iměji

Imperfektum

	Sg.	Pl.	Du.
1. os.	-achъ	-achomъ	-achově
2. os.	-aše	-ašete	-ašeta
3. os.	-aše	-achŭ	-ašete

- a) připínají se bezprostředně k infinitivnímu základu, pokud je zakončen na -a- nebo -ě- před infinitivní koncovkou -ti

I. B třída (zъvaachъ, zъvaaše)

III. A třída na -a- a -ě- (znaachъ, uměachъ) kromě pěti

III. B (plakaachъ)

IV. B (trъpěachъ)

dále съpati a chotěti, z atematických věděti a iměti

- b) připojují se k souhláskovému základu ostatních sloves rozšířenému o zvláštní příponu (původní dlouhé *-ē- → ě/a)

základem je:

- u I. A třídy jejich souhláskový základ (nesěachъ)
u sloves na veláru došlo j I. palatalizaci a -ē- → -a- (pešti, pečaachъ; mošti, možaachъ)

- u sloves na sonantu r, u (s obloučkem dole) a nosovkových má základ v imperfektu podobu jako v přítomnosti (mrěti, mьrѣ, mьrěachъ; pluti, plovo, plověachъ)
- u sloves II. třídy kořen + -n- z přítomní kmenotvorné přípony (сѣchnѣti, сѣchněachъ; ostati, ostaněachъ)
- III. A (kromě sloves na -ě- a -a- základ + -j- z přítomní kmenotvorné přípony, po němž se přípona *-ě- prezentuje jako -a- (kryti, kryjaachъ; i sloveso pěti, pojaachъ) u souhláskových -j- změnilo souhlásku a zaniklo (brati, bořaaše)
- IV. A infinitivní kmen -kmenotvorné -i- → neslabičné -i- → jotace - změna souhlásky + změna -ě v -a- (prosi, prošaachъ)
- u atematických datí a jastí jejich kořen dad- a jad- (daděachъ, jaděachъ) byti v imperfektu používán tvarů aoristu od bě- (běchъ, bě), ve 3. os. všech čísel se v památkách objevují vedle aoristových tvarů i analogické tvary (sg. běaše, pl. běachъ, du. běašete)
- prostý minulý čas zvláštního významu - minulý děj souběžný s jiným minulým dějem
- prakticky jen od sloves nedokonavých
- psl. imperfektum je slovanský novotvar ne zcela jasněho původu
- vychází z části z kmene infinitivního, zčásti přítomního
- I. B třída už v cyrilometodějském období má dublety dle obou kmenů (зѣваachъ i zověachъ), v mladších památkách se projevuje vliv přítomního kmene i u III. třídy (besědovaachъ i besědujachъ)
- stsl. dochovala nestažené tvary imperfekta, počátky stahování (bijachъ, kryachъ)
- v dalším vývoji vzájemné působení aoristu a imperfekta - pronikání aoristových koncovek 2. os. pl. a du. a 3. os. du. -ste, -sta (zčásti v mladších stsl. památkách)

Aorist

A. asigmatický (prostý, silný)

- od souhláskových sloves I. a II. třídy
- koncovky se připojují k souhláskovému základu (ve II. tř. bez -nъ.)

	Sg.	Pl.	Du.
1. os.	-ъ	-omъ	-ově
2. os.	-e	-ete	-eta
3. os.	-e	-ѣ	-ete

vesti - vedъ, vede, vede, vedomъ, vedete, vedѣ, vedově, vedete, vedete

- u sloves zakončených na veláru došlo před -e- v 2. os. všech čísel a 3. os. sg. a du. k 1. palatalizaci (rešti - rekъ, řeče, řeče, rekomъ, řečete, rekъ...; dvignѣti - dvigъ, dvize...)
- u II. A třídy se objevuje původní kořená souhlásky v případech, kde zanikla v psl. období před příponami -nъ-, -ne- působením zákona otevřených slabik (usъnѣti z *usъrnѣti - usъrъ, usъre...)
- už na sklonku psl. období je ustupujících archaismem

B. sigmatický starší

	Sg.	Pl.	Du.
1. os.	-сѣ/-chъ	-somъ	-sově/-chově
2. os.	-	-ste	-sta
3. os.	-	-se/-še	-ste

- pokračování starého ide. sigmatického aoristu (formant -s-)
 - -s- se na slovanské půdě změnilo po *i, *u, *r, *k v -ch-
 - ch-ové varianty se šířily analogicky
 - dvojí typ tvoření
- a) u některých sloves I. A (kromě typu mrěti, pluti a jěti)
- vypouštěla se kořená souhláska při styku s aoristovými koncovkami
 - 2. a 3. os. sg. byla tvořena podle aoristu asigmatického
 - kořenné samohlásky se prodlužovaly e→ě, o→a
 - původní s-ové tvoření, ch-ové u těch zakončených na veláru (probosti- probasъ; řešti - rěchъ)
- b) u sloves ostatních typů se tvoří ch-ovými variantami koncovek připojovaných rovnou k infinitivnímu základu (infinitivu bez -ti)
- (umrěti - umrěchъ, pluti - pluchъ, plu; umyti - umychъ, umy...)
- pokud by byl tvar 2. a 3. os. sg. jednoslabičný (pi) objevuje se nedůsledně koncovka přejatá z přítomnosti (pitъ)
 - u nosovkových sloves I. A třídy jsou zachovány i archaické s-ové koncovky (prijeti - prijēsъ/ prijechъ)
 - atematická slovesa:
Byti - Bychъ / běchъ	Dati - Dachъ	Jasti - Jasъ/ jachъ	Věděti - Věděchъ	Iměti - Iměchъ
- tvary běchъ, bě... jsou původem aoristové, významově ale imperfektivní

C. sigmatický mladší

- od souhláskových sloves I. a II. třídy
- tvoří se ch-ovými variantami koncovek aoristu sigmatického staršího, které se připínají k souhláskovému kořeni sloves rozšířenému o kmenotvornou příponu -o-
- 2. a 3. osoba sg. je doplněna tvary aoristu asigmatického
- (vesti - vedochъ, vede, vede, vedochomъ, vedoste, vedou, vedochově, vedosta, vedoste; dvignōti - dvigochъ...)
- slovanský novotvar z období rozpadu slovanské jednoty → nejednotnost (zsl. kmenotvorná samohláska -e- a 3. os. pl. má koncovku imperfekta (vedechu))

Aorist souhrnně

- prostý minulý čas, minulý děj v jeho průběhu, minulá událost jako proces
- více od sloves dokonavých
- někdy také aorist gnómický
- funkčně ani významově se typy aoristu neliší
- běžný je aorist sigmatický starší s ch-ovými koncovkami, ustupují s-ové koncovky, aorist asigmatický, aorist sigmatický mladší je novinkou
- vzájemné působení aoristu a imperfekta → jejich zánik na většině slovanského území → tvary původního slovanského perfekta
- změněné zůstaly tyto časy jen v bulharštině, makedonštině, srbocharvátštině a lužické srbštině

Jmenné tvary slovesné

Infinitiv

- koncovka -ti připojovaná k infinitivnímu kmeni
- jsl. -št- v infinitivu sloves I. A zakončených na veláru (rešti, mošti)
- psl. infinitiv nenavazuje na ide., společný s baltskými jazyky (původně snad dativ slovesného substantiva či útvar příslovečný)
- kromě stejných významů jako dnes, další stsl.:
 - a) účelový význam i u jména (imějeji uši slyšati da slyšitъ- kdo má uši k slyšení/mající uši slyšeti ať slyší)
 - b) vazba dativu s inf. ve významu
 - účelovém (se poľe сътворено byсть ко̑ѣмъ те̑шти - toto pole bylo upraveno k běhu koní/bylo učiněno koním běhati) - obecně slovanské
 - vedlejší věty obsahové (glagoľ qšte vьskrěsenъju ne byti říkajíce, že vzkřísení nemá být)
 - po spojce jako ve významu vedlejší věty účinkové (...jako korabľu pokryvši se vľnamy - takže se koráb pokrýval vlnami) - řecký vliv
 - c) ve spojení s přítomnými tvary sloves vьčeti, načeti(začít), iměti a chotěti se vyjadřuje infinitivem nedokonavých sloves jejich futurumopisová slovesa si však zachovávají stopy svého původního lexikálního významu obecně slovanský způsob, později v různých slovanských jazycích různá opisová slovesa futura

Supinum

- koncovka -тъ připojovaná k infinitivnímu kmeni
- ide. původ, asi izolovaný akuzativ slovesného substantiva
- po slovesech s významem pohybu nebo vybídnutí k pohybu ve fci příslovečného určení cíle, účelu
- předmět rozvíjející supinum přechodného slovesa je v genitivu (genitiv supinový)
- obecně slovanský
- idq lovitъ rybъ - jdu lovit ryby
- ve stsl. běžně od sloves dokonavých i nedokonavých (ve staré češtině ale jen od nedokonavých)
- později vytlačeno infinitivem
- v jazycích balkánských vymizelo spolu s infinitivem a bylo nahrazeno větami s da
- odlišné supinum dodnes ve slovinštině a lužické srbštině

Participia

Participium I-ové

- perfecti activi
- přípony -ľъ, -la, -lo; -li, -ly, -la; -lě, -lě k infinitivnímu kmeni
- souhlásková slovesa II. třídy zpravidla od kořene (dvignqti - dvigľъ), doloženy jsou i tvary od celého kmene inf. (navyknqti - navyknqľъ)
- I. A na -t- a -d- jsou ve stsl. (oproti psl.) bez kořenné hlásky (vesti, veľъ; plesti, pleľъ) - stejně v jsl. a vsl. jazycích dodnes
- psl. neologismus, příbuzné útvary v arménštině

- původem adjektiva o- a a-kmenová, jen v nom.
- užívány pouze v přísudku jako jmenné části různých opisných tvarů slovesných:
 - a) s přítomem byti tvoří *perfektum* - slovesný tvar vyjadřující přítomný stav vzniklý z minulého děje (prišľь jesmь - přišel jsem a jsem tady)
v jazycích, kde zanikly jednoduché minulé časy přebralo perfektum jejich fci a stalo se univerzálním minulým časem, *préteritem*
ve stsl. tento tvar tvořený od nedurativních (momentních) sloves - význam perfekta, výsledného stavu (umrьľь jestь)
od sloves durativních dok. i nedok. význam komplexního aoristu (tvorilь(jestь))
 - b) ve spojení s minulými časy slovesa byti (imperfektem, perfektem) tvoří *plusquamperfektum* - minulý stav vzniklý z děje dříve minulého, předčasnost v minulosti, děj dávno minulý (prišľь běchь - byl jsem přišel)
 - c) ve spojení s budoucími tvary byti (bьdь, bьdeši...dle I. tř.) tvoří *futurum II* (*futurum exactum*) - vyjadřuje předčasnost v budoucnosti, děj v průběhu nejistý, podmíněný (prišľь bьdь - až přijdu)
 - d) s kondicionálem byti tvoří *kondicionál* - děj hodnocený mluvčím jako nejistý, podmíněný (prišľь bimь - přišel bych)
kondicionál byti - dědictví praslovanštiny, neologismus

	Sg.	Pl.	Du.
1. os.	Bimь	Bimь /bichomь	Bivě/ bichově
2. os.	Bi	Biste	Bi(s)ta
3. os.	Bi	Bь /bišь	Bi(s)te

stsl. kondicionál se v původním futurálním významu používal:

- ✓ ve větách účelových (da bi se ichь kosnьľь - přinášeli děti, aby se jich dotkl)
- ✓ ve vedlejších větách obsahových žadacích a přacích (molic da bi přešľь - prosili, aby odešel)
- ✓ v nepřímých otázkách (... kako i bь pogubili - radili se, jak by ho zahubili)

v původním aoristovém významu v ireálném podmínkovém souvětí (ne bi gospodь pomogьľь mьně ... - kdyby mi pán nepomohl,...)

pokračování tvarů tohoto typu - vzácný archaismus v srbocharvátských dialekttech

Participium m-ové

- praesentis passivi - přítomné trpné
- sg. přípony -mь, -ma, -mo k přítomnému kmeni
- I. a II. třída ve stupni o-ovém (nesomь, znajemь)
- atematická slovesa podle I. třídy (vědomь, jadomь)
- skloňuje se jako tvrdé adjektivum a- o o-kmenové, jmenně i složeně
- stsl. knižní novotvar - umělá paradigmatická -mь, kterým se v psl. tvořilo pár deverbativních adjektiv
- k přeložení řeckých trpných participií a adjektiv trpné možnosti (vidimь - teď právě viděný, viditelný)
 - a) fce přívlastková a doplňková (... trьsti li větromь kolěbьemy - něco je vidět v pustině, třtinu větrem ohýbanou)
doplňkové participium v nom. - fce predikativního atributu, druhého přísudku

- nebo trpného přechodníku přítomného
samo o sobě (vstaly ženy posilovány...)
s participiem praes. act. slovesa byti (sy)
(...у́засті́ю́ sy одрзі́мъ - ... uchvacován jsa úžasem)
- b) ve spojení s určitými tvary byti/byvati k tvoření opisného pasiva

Participium n-ové a t-ové

- perfecti pasivi, minulé trpné
- A. přípony -тъ, -ta, -to k základu sloves
 - I. A nosovkových (jęti - jęтъ)
 - I. A na -r- s kořenovou souhláskou v zánikovém stupni (otvręsti, otvręzъ - otvręstъ)
 - samohláskových III.A třídy na -i- a -ě- (pęti, pęтъ)
- B. přípony -нъ, -na, -no k infinitivnímu základu zakončenému na -a- nebo -ě-
(бърати-бъранъ, вѣдęti-вѣдęнъ)
u souhl. III. A dublety (bory, brati- branъ/bořenъ)
- C. -енъ, -ena, -eno k základu ostatních sloves
 - I. A a atematické jasti k původnímu kořenu (nesti-nesenъ, jasti-jadenъ)
u sloves na veláru vlivem I. palatalizace střídání kořenových souhlásek (pešti - pečenъ)
 - II. A ke kořenu někdy rozšířenému o -nov- (prikosnęti- prikosnovenъ)
 - III.A s kořenovým -y- od kmene (z původního u a příponového e vzniklo v psl.
přechodové v, zkrátila se kořenová samohláska) → střídá se -y- a -ъv- (umyti-umъvenъ,
podobně biti - бѣjenъ/bijenъ)
 - IV.A infinitivní kmen (kmenotvorná přípona -i- změkčila předchozí souhlásku) →
střídání kořenové souhlásky (prosiiti-prošęnъ)
- skloňuje se jako tvrdá adjektiva jmenně i složeně
- samostatně fce přívlastková, doplňková (ne umъvenama rukama jasti - neumytýma rukama jíst)
- doplňkové participium v nom. - fce predikativního atributu, druhého přísudku nebo trpného přechodníku přítomného
samo o sobě (обęзанъ nogama i rukama - ovázán (jsa) na nohou i rukou)
s participiem praes. act. slovesa byti (sy) nebo praet. act. slovesa byti (krъštęnъ sy tvore
obrętajetъ sę - ...jsa pokřtěn...)
- ve spojení s určitými tvary byti/byvati k tvoření opisného pasiva subjektového (zъvanъ
będeši) i ve větách neosobních (pisano jestъ prorokomъ)
- tvoří se od něj podstatná jména sloves. sufixem -ъje (vidęnъ - vidęnyje) - ijo-kmeny n.

Pasivum ve stsl. dále - obecně slovanské

- m-ové participium s urč. tvary byti/byvati (ni čъsomu že бęдетъ къ тому да isypana
бęдетъ вънъ i popirajema človęky - aby byla pošlapávána lidmi)
- zvrtné aktivní tvary slovesné v osobních obracech (ašte къто въ мънѣ не прѣббęдетъ .
izvręžetъ sę вънъ - bude vyvržen ven) i neosobních (pišetъ sę)

Personální agens vyjádřen

- v pasivu reflexivním gen.-отъ (krъstitъ sę отъ něgo - bude od něho křtěn)

- s m-ovým part. prostý instrumentál (i budete nenavidimi všemi jazyky - budete nenáviděni všemi národy)
- s n-ovým či t-ovým part. možné oboje (později se střídají i u m-ového)

Participium nt-ové

- praesentis activi, přítomné činné
- a) -y, -ošti, -y od I. a II. třídy a sloves atematických kromě iměti
(nesti - nesy, nesost, nesy; dati - dady, dadost, dady; jasti - jady, jadost, jady)
- b) -(j)e, -(j)ošti, -(j)e od III. třídy (plakati - plače, plačost, plače)
-e, -est, -e od IV. třídy (prositi - prose, proseti, prose)
-y- jsl.

Participium s-ové

- praeteriti activi, minulé činné
- a) -b, -bši, -b od souhláskových I. a II. třídy a atematického jasti
(jadb, jadbši, jadb)
II.A přímo ke kořeni (nesti - nesb, nesbši, nesb; dvignoti - dvigb, dvigbši, dvigb)
- b) '-b, '-bši, '-b od IV. A třídy (variace první možnosti - jotace změkčila) → později analogicky -ivb, -ivbši, -ivb
(prositi - prosb, prosbši, prosb)
- c) -vb, -vbši, -vb od infinitivního kmene ostatních sloves
(viděti - viděvb, viděvbši, viděvb; minoti - minovb...)

Participia nt-ová a s-ová

- ide. původ
- skloňují se jako komparativ
- k nom. sg. f. se připínají ja-kmenové koncovky f., jo-kmenové n. a m. (jen nom. pl. m. konsonantický) = jmenné skloňování
vedy, vedost, vedy
vedosta m., vedoste f., vedosta n. nom., gen. vedostu, vedosti, vedostu...
vedb, vedbši, vedb - vedbša, vedbše, vedbša...
- složené skloňování
jen nom. sg. n. kmen+-ost/-est- u nt-ových part. a -(v)bš-/bš- u s-ových part.
nt-ové (vedyjb m., vedostija f., vedosteje n., gen. m. vedostajego...
s-ové (vedyjb, gen. m. vedbšajego...)
- dodnes činné přechodníky (veda, prosiv) i zpřídavnělé přechodníky (vedoucí, prosivší)
- další fce oproti dnešku
 - a) připojeno k přísudkovému slovesu pomocí i, ti, a, da... (krbšt se izu i vbzide otb vody - ježíš, byv pokřtěn a vystoupil z vody) - obecně slovanské
 - b) hl. přítomné part. může tvořit s tvary byti jmennou část sponově jmenného přísudku (významem děj dlouhodobý nebo neobvyklý)
(... bě krbstě - křtil, byl křtící)
 - c) samostatný přísudek v závislých větách po interrogativech a negativech
(sbbiraješi ideže ne položb - sbíráš, kde jsi nepoložil, nepoloživ)
i jiné slov. jazyky

- d) po slovesech s významem smyslového vnímání a duševní činnosti vazba akuzativu jména s participiem
(vidě тѣшѣ jeho na odrě ležato - viděl jeho tchyni, jak leží na loži/ ležící na loži)
- e) vazba dativu absolutního - význam nespecifikované vedlejší věty příslovečné logický podmět vyjádřen dativem jména, přísudek participiem shodným s Po připojena k řídící větě s jiným podmětem, zpravidla beze spojky současnost s dějem věty řídící- part. přítomné, předčasnost - minulé knižní vazba stsl.
(сѣшѣдѣшу же jemu сѣ gory вѣ слѣдѣ jeho idѣ narodi мѣnodzi - když sešel z hory, sešedšímu jemu, šly za ním mnohé národy)

SYNTAX

stsl. syntax

- morfologie stsl. byla prakticky identická a dialekty Slovanů žijících okolo Soluně, syntax však nikoli
- zásadní rozdíl v syntaxi mezi psaným a mluveným projevem
- písemná formulace textu je daleko složitější, promyšlenější, tlumočí texty kultivovaných řeckých předloh

prostředky slovansky původní

- obecně slovanské tehdy i dnes (modální konstrukce se slovesem mogō)
- obecně slovanské v době svého vzniku, později odumřelé (bezpředložkový vokál)
- nářečně praslovanské (věty práci s da + indikativ)

knižní neologismy - vliv řečtiny

- syntaktické kalky (věty s nominálním predikátem a kopulou, tj. slovesná část jmenného přísudku se sponou, ve tvaru byti + вѣ + ak. - stát se někým, nějakým)
- knižní neologismy (spojková souvětí)
- domácí prostředky užité jiným způsobem (participiální vazby)
- stsl má jen omezený počet památek, kvůli tomu, že se nějaký jev nezachoval, neznamená, že v jazyce neexistoval
- starý knižní jazyk, který nikdo neovládá jako jazyk mateřský - interpretace je více či méně hypotetická
- zachován jen grafický záznam - nevíme nic o intonaci, pauzách...

Zápor

- proklitické negativní partikule ne (sémanticky a funkčně bezpříznaková)- zápor členský i větný
- ni (v případech speciálních - zesílení zápornosti, vytčení)- zápor větný
- shodné užívání s územ obecně slovanským

Souvětí

- neznalost fónické realizace stsl. textů nám znemožňuje přesně určit, kdy je řetězec vět následujících po sobě skutečným souvětím a kdy je to sled samostatných výpovědních jednotek (spojovací prostředky měly též fci adverbii, partikulí nebo interjekcí)
- vyjadřovací soustava velmi propracovaná, pokročilá - vzorem byly řecké předlohy